

Heemtuin Rucphen

't paradeske in West-Brabant

Mans de Jong

We schrijven 1977. Op het hoofdkantoor van het Werkvoorzieningschap Westelijk Noord-Brabant in Roosendaal (WVS) wordt besloten om de mogelijkheid te onderzoeken of een van de vierentwintig aangesloten gemeenten bereid is om een tuin of park aan te leggen.

Het doel van zo'n tuin of park moet zijn om vijf tot zeven mensen op jaarbasis passend werk te bieden.

De gemeente Rucphen reageert als eerste en biedt een stuk grond aan ter grootte van 2 ha. Deze plek is gelegen in de nabijheid van het gemeentelijk sportcomplex De Vijfsprong. De gemeente is tevens bereid om de aanlegkosten voor haar rekening te nemen.

In 1981 wordt een Werkgroep Heemtuin in het leven geroepen. In deze werkgroep zitten vertegenwoordigers van de gemeente, de WVS en iemand van de plaatselijke Natuurwerkgroep Gemeente Rucphen. Hun taak is om telkens advies uit te brengen aan het gemeentebestuur.

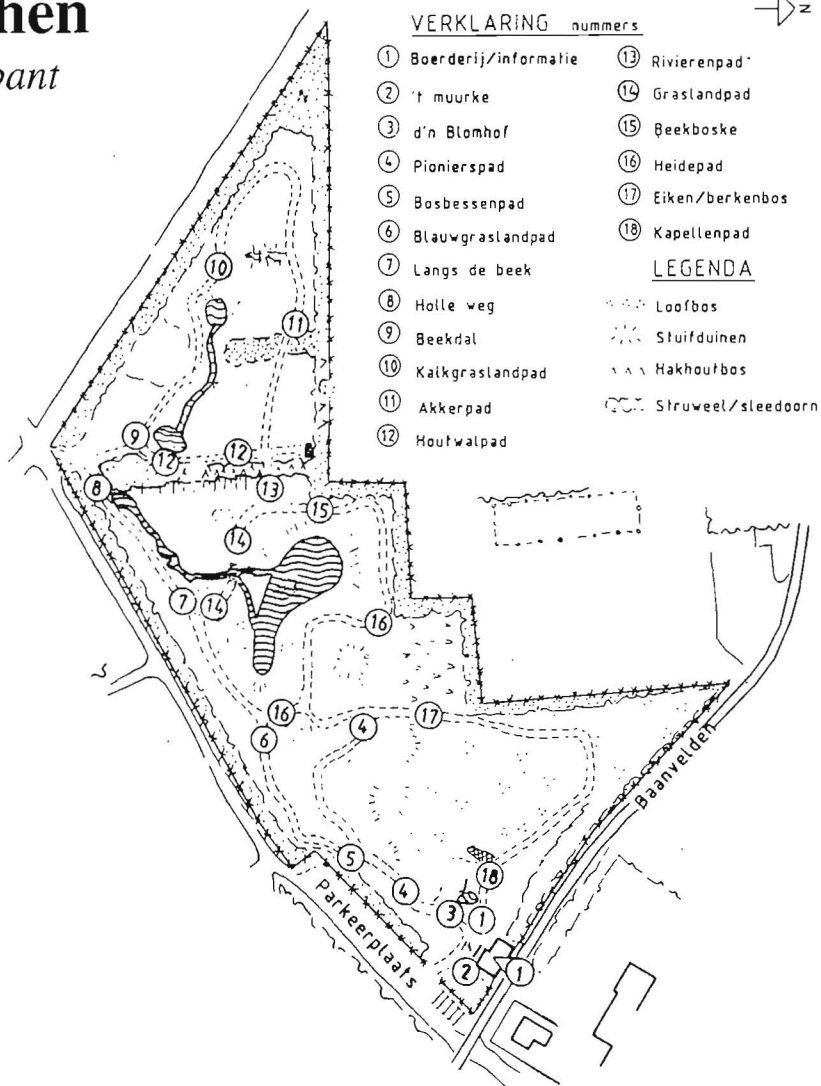
De aanlegkosten worden geraamd op f450.000.-.

Ligging

De toekomstige heemtuin ligt in het meest kleinschalige stukje Rucphen dat nog over is. Het is een gebiedje dat zit ingeklemd tussen de kerkdorpen Sprundel, Rucphen en Sint Willebrord. Het wordt gekenmerkt door een stelsel van onverharde zandweggetjes, kleine landbouwperceeltjes die omzoomd worden door houtwallen, hakhoutbosjes, braamstruwelen, verspreid staande eiken en boomgroepen.

Gebiedsbeschrijving

Het ter beschikking gestelde gebied bestaat uit droge zandgrond. Het is een voormalig heideveld dat ongeveer 35 tot 50 jaar geleden is omgezet in landbouwgrond. In de jaren voor de aanleg van de tuin zijn er aardbeien en gras op verbouwd.

Het noordelijk gedeelte is niet ontgonnen. Hier is het heideveldje indertijd met zeedennen beplant. Inmiddels hebben zich hier spontaan goed ontwikkelde zomereiken en berken gevestigd. In de nabijheid van het bos bevinden zich enkele spontaan opgroeiende zomereiken die ongeveer 25 jaar oud zijn. In dit gedeelte bevindt zich een oude landbouwschuur en een graslandje dat eerder als boerenerf in gebruik is geweest.

Het middengedeelte is zo'n 25 jaar geleden afgegraven voor zandwinning waardoor het maaiveld met ruim een meter is verlaagd.

Het meest westelijk deel wordt ruimtelijk afgescheiden door een houtwal die uit Amerikaanse eik bestaat.

Het plan

Het plan bestaat uit een heel globale schets. Hierin wordt het eiken-berken-

bos, het middengedeelte en een cultuurgedeelte aangegeven. De rest mag naar eigen inzicht worden ingevuld. Het is de bedoeling dat de heemtuin op basis van plantengemeenschappen zal worden aangelegd. Dit zal heel ruim worden opgevat. In totaal zullen 17 verschillende 'leefgebiedjes' worden aangelegd.

- In het eikenberkenbos zal de begroeiing bestaan uit de soorten die van nature in deze gemeenschap voorkomen (eik, berk, lijsterbes, krent, vuilboom, varens, bosbessen, lelie-van-dalen, dalkruid, salomonszegel).

- Voor het middengedeelte zijn gepland: een voedselarm ven, een beekje, enkele poelen, een moeras, natte, vochtige en droge heide, bloemrijke graslandjes, een heideschraallandje, een dijklichaam met soorten uit het rivie-

Beek in de aanlegfase

foto: Willy Leufgen

reengebied, een ruigtegebied en een beekbosje.

Voor de overgang van en naar het cultuurgedeelte zal een holle weg worden aangelegd.

- In het cultuurgedeelte zullen komen: een beekje met een beekdal, een poel, een hoogstamfruitboomgaard met vlin- derweitje, een kalkgrasland, struwelen en houtwallen, een karrespoor en twee korenakkers.

De aanleg

1981.

Een hekwerk en een deel van de houtige beplantingen worden aangebracht.

De beplantingen worden periodiek geschoffeld.

1985.

In augustus wordt het ven aangelegd. Hiervoor wordt leem gebruikt die vrijgekomen is bij een voormalige steenfabriek. Er wordt 800 m³ leem gebruikt. De leemwanden van het ven zijn 60 cm dik. Een groot gedeelte van het vrijgekomen zand wordt gebruikt als op- hoogzand bij een nieuwe bouwlocatie.

1986.

In het voorjaar wordt rondom een ge- deelte van het ven een 35 cm dikke leemlaag aangebracht om vochtige tot natte milieus te scheppen. De verschil- lende grondsamenstellingen worden

Veenpluis en brem rondom het ven

foto: heemtuinarchief Rucphen

De oranjetip

Als mens heb ik ook altijd verlangens. Als je net als ik het voorrecht hebt om samen met een groepje mensen een heemtuin te mogen aanleggen en ont- wikkelen, komen er naar mate de ont- wikkeling voortschrijdt de verlangens. Een van mijn verlangens was het om hier ooit nog eens de oranjetip en het groentje te mogen begroeten. In mijn leefomgeving komt de oranjetip nauwe- lijks voor.

Het is 1994 en april zit er weer bijna op. Al dagenlang is het mooi voorjaars- weer. Tijdens de werkzaamheden praten we regelmatig over de mogelijke komst van de oranjetip. De kalender geeft 1 mei aan en het mooie voorjaarsweer duurt voort. Het loopt tegen twaalven wanneer ik mij vanuit de tuin naar 't Gebouwke begeef. Op de stoep voor het gebouw zit een mannetje van de oranje- tip, met wijd uitgespreide vleugels. Het lijkt te mooi om waar te zijn. Ik kan hem op minder dan een meter afstand bena- deren en bewonderen. Nadien laat ik hem begaan. Ik heb het gevoel dat hij voor mij is gekomen. Ik ben intens ge- lukkig en vind de aanleg van de tuin nog meer de moeite waard.

Op 2 mei 1995 ontmoette ik op bijna de- zelfde plek weer een mannetje van de oranjetip. In 1996 heb ik ze gemist.

Het groentje

Ik vond het een gemis dat dit vlindertje in de tuin ontbrak. Deze soort is een trouwe bewoner van de natuurgebieden in mijn streek.

Begin april 1993 'dwarrelde' er een groen blaadje boven ons 'blauwgras- landje'. Terwijl ik met volle teugen ge- noot en me nauwelijks realiseerde dat het echt zover was, verscheen er een tweede vlindertje. Enkele dagen daarna mocht ik getuige zijn van twee groentjes die de liefde bedreven. En of dat alles nog niet genoeg was, mocht ik getuige zijn bij de ei-afzetting op de struikheide. Bij ons noemen ze zo iemand een bof- kont.

Vanaf die tijd komen er ieder jaar weer enkele groentjes in de heemtuin. Ik ervaar het als heel fijn om met ande- ren te mogen werken aan de instandhou- ding van plekjes waarin andere levens- vormen zich kunnen en mogen vestigen.

De appelvink

Eind november zijn er voor het eerst appelvinken in de tuin verschenen. Soms was het er één, dan waren er weer twee en soms vier.

De appelvink is op de kop af de **honderdste vogelsoort** die de tuin bezoekt. Naast de algemene soorten verschenen er in de tuin ook niet-alledaagse soorten. Zomaar een greep: watersnip, bokje, houtsnip, boomleeuwerik, aalscholver, goudvink, wielewaal, bosruiter, sperwer, havik, boomvalk, barmsijs, beflijster, kleine karekiet, bosrietzanger, rode wouw, blauwe kiekendief, zwarte specht, kleine bonte specht, witgatje, oeverloper.

gescheiden in depot gezet en later apart op het leem aangebracht. De begroeiing, bestaande uit Engels raaigras wordt machinaal verwijderd. Het zeedennenbos wordt gekapt. In september wordt gestart met de aanplant van de 25.000 heideplantjes.

1987. Het geheel wordt geschoffeld om een zadenarme bovenlaag te laten ontstaan. De eerste rogge wordt gezaaid.

Om de te rechthoekige singelbeplanting te doorbreken worden 'speelse' beplantingen gemaakt, waardoor de verrassing in de tuin groter wordt. In het najaar krijgen de eerste kruidachtigen hun plekje. Deze kruidachtigen zijn voor het overgrote deel opgekweekt in de gemeentelijke kwekerij. Door plaatsgebrek op de kwekerij moesten

we eerder dan gepland overgaan tot de aanplant.

1989.

Het eerste beekje wordt aangelegd. Gebrek aan voldoende geld noopt ons om dit beekje in oude stoeptegels en metselspecie uit te voeren. Om de vestiging van water- en oeverplanten te bevorderen worden op de beekbodemplaggen gelegd.

1990.

In het cultuurgedeelte wordt het laatste deel van het beekje aangelegd. Deze beek wordt samen met het vochtige beekdal in leem uitgevoerd. Hiervoor wordt 300 m³ leem gebruikt.

1992.

De oude boerenschuur valt onder de slopershamer. Een gedeelte van de stenen wordt gebruikt om aan de zuidzijde een muurtje te metselen.

In november wordt het nieuwe "Gebouwke" betrokken.

1993.

In de omgeving van 't Gebouwke verschijnen een "kapellenweike" en een "puitekuul" (kapellen zijn vlinders en een puitekuul is een kikkerpoel).

1995

Op het dak van het gebouw worden zonnepanelen geplaatst.

Het moedersysteem

Het moedersysteem houdt in dat wij het overgrote deel van de planten hebben aangeplant. Wij gaan er van uit dat de moederplanten door zaadverspreiding nakomelingen zullen krijgen.

Het spechtennest

Achter in de tuin staat een oude dode knot-els. In het najaar van 1994 kreeg "ons" groene spechtenpaar belangstelling voor deze dode boom. Op een kleine "proefboring" na werd de boom wat het hakken betreft met rust gelaten. In het voorjaar van 1995 bezochten de groene spechten met een grote regelmaat de knotboom. Hun voorjaarslach vulde de tuin.

Eind maart werd gestart met het uithakken van de nestholte. Het waren prachtige dagen om steeds opnieuw getuige te mogen zijn van deze mooie vogels en hun hakwerk. Regelmatig verscheen hun mooie, rode kop door het gat. Bekkenvol spaanders werden naar buiten gewerkt. Op een vroege morgen hoorde ik weer eens hakken. Ik besloot me te verschuilen in een wat verderop staand "akkerkotje". Mijn verbazing was groot toen niet de rode kop van de groene spechten verscheen maar de zwart-witte kop van de grote bonte specht. Ook hij hakte en werkte de spaanders naar buiten. Bij afwezigheid van de ene spechtensoorst verscheen de andere en omgekeerd. Naarmate de tijd voortschreed ging ik me er zorgen over maken dat uiteindelijk maar één van beide soorten het nest zou kunnen gaan gebruiken. Ik wilde ze allebei zo'n nestholte in de tuin. Ik werd er zelfs een beetje zenuwachtig van.

Zo plotseling als de grote bonte specht gekomen was, zo plotseling verdween hij ook weer. De groene spechten hadden plots ook geen belangstelling meer voor de knot-els. De groene spechten bleven de tuin zoals in al die voorgaande jaren dagelijks bezoeken om nieren en hun poppen te vergaren. Eind juni verschenen ze in de tuin met hun vier jonge groene spechten. Zulke voorvallen lijken soms wel dromen.

Een werktuin

De tuin heeft onder andere als doel passende arbeid aan vijf tot zeven mensen te bieden. Tijdens de aanleg is hier nadrukkelijk rekening mee gehouden. We kunnen de bezoekers tussen de 400 en 450 soorten wilde planten tonen en laten bewonderen.

Het beheer

De zeven medewerkers, goed voor 5500 manuren op jaarbasis hebben een sturende functie. Die bestaat voor een

De bovenloop van de beek

foto: heemtuinarchief Rucphen

Het veenmos

Ik had net als alle andere collega's dromen en wensen bij de aanleg van een heemtuin. Een van mijn stoutste dromen was dat er zich in de poelen en op de venoever veenmos zou gaan vestigen. Mijn vreugde was dan ook groot toen ik begin 1989 in een van de poelen en op de venoever de eerste plantjes van het veenmos ondeckte. Ik hoef waarschijnlijk niet te vertellen wat er op zo'n moment door je heengaat; in mijn ogen wrijven en in mijn vel knippen hielp niet. De eerste ontwikkeling van veenmos was een feit. Nu liggen er voor ons doen al mooie veenmosbulten langs een gedeelte van de venoever. Inmiddels wordt het fraaie veenmosgroen afgewisseld en opgefleurd met de donkerrode kleur van slierten veenbes.

In een van de ondiepe poelen heeft het veenmos reeds de poel verlaten en zich al zo'n 80 cm op het land gevestigd.

Ik geniet er dagelijks van als ik zie dat een aantal plantensoorten het nieuwe veenmosmilieu op de voet volgt en inmiddels ook het land op gekomen is.

groot gedeelte uit het handmatig wieden, maaien, afvoeren, spitten en schoffelen. Periodiek worden waar nodig struiken handmatig afgezet.

Opmerkelijke zaken

We hebben alle struiken in groepen geplaatst. Volgens ons biedt dit aanmerkelijke voordelen. De concurrentie van de soort onderling is o.i. minder groot dan in een gemengde beplanting. Het in blad komen, de bloei, de vruchten en de bladverkleuring zijn veel opvallender en worden door de bezoekers vaak sneller opgemerkt. De soort behoudt min of meer het eigen karakter. Wij hoeven minder snel tot afzetten over te gaan.

Op verschillende plekje's in de tuin zijn vanuit zaden klimopklokje, parnassia, klein tasjeskruid, zandblauwtje, moerashertshooi, dwergbies, zonneroosje, koningsvaren en kleine en ronde zonedauw verschenen. Het verschijnen van veenmos was voor ons tot nu toe de grootste verrassing.

De openstelling

Op 12 juli 1988 is de tuin, zij het slechts op drie middagen, voor het publiek opengesteld. Wij waren (en zijn) van oordeel dat de burger getuige moest kunnen zijn van de aanleg. Zij draaien tenslotte uiteindelijk op voor de aanleg- en onderhoudskosten.

Inmiddels is de tuin van **1 januari t/m 31 december op werkdagen geopend tussen 10.00 en 16.00 uur**. Per jaar bezoeken tussen de 7000 en 8000 mensen de tuin.

Voor de 22 **zondagmiddagopenstellingen** beschikken we over 25 vrijwilligers. Dankzij hun inzet is op die zondagen de tuin van **13.00-16.00 uur** te bezoeken. De data zijn te vinden in de rubriek "Agenda".

Mans de Jong werkt als beheerder in de heemtuin van Rucphen.

*Het adres : Baanvelden 12
4715 RH Rucphen
Tel.: 0165-343014*

voorjaarsbericht voor komende winters

Preservatieven tegen ijsvijververdriet

De voorbije strenge winter heeft heel wat slachtoffers gemaakt in (tuin-)vijvers. Ik zag enkele - te ondiepe - vijvers met tientallen doodgevroren kikkers, in hun winterslaap verrast door het erg dikke ijs dat een abnormaal lange tijd het water bedekte en van de buitenwereld afsloot. Zo zijn er ook veel vissen bevroren of gestikt door zuurstoftekort.

Er zijn enkele maatregelen aan te bevelen om het waterleven te redden dat tuineigenaren met zulke goede bedoelingen naar vijver of poel lokten en het de kans gaven zich te vermeerderen én er te overwinteren. Eigenlijk is het een vanzelfsprekende plicht dat leven ook de winters door te helpen.

Wat kun je doen?

- Allereerst zorgen voor een **behoorlijke waterdiepte**. Er moet ergens een plek zijn waar zeker een meter water blijft staan.
- **Sneeuw van het ijs vegen**, zodat er licht door de ijszoldering valt en de ondergedoken waterplanten, zwevende wieren en aan de vijverrand vastzittende algen en mossen nog wat zuurstof kunnen maken.
- Zorgen voor een **plekje open water** waar de waterbewoners kunnen komen ademen door het kappen én steeds openhouden van een wak. Maar dit mislukt nogal eens doordat de

vorst bij onze afwezigheid van een paar dagen het wak weer dichtvriest.

Beter is het vóór er vorst kan komen te zorgen dat er een of meer plekje's zijn waar het water niet bevroert. Dat kan bijvoorbeeld door een dikke takkenbos (**mutserd**) of een los samengebonden bundel afgemaaid riet of ruigte rechtop in het water te zetten op een niet te ondiepe plek. Een verzwaren onderaan (steen, tegel) houdt de bundel overeind.

- Ik zag een handige oplossing met **tempex**. Het ging om een stuk dakplaat van het bekende Unidek (van "bouwen en isoleren in één") van ongeveer 40x40 cm. Deze dakplaten bestaan uit twee lagen heel stevig hardboard met daartussen een laag van 8 à 10 cm tempex (piepschuim). In het midden was door en door een gaatje gesneden of geboord van enkele centimeters diameter. Het stuk Unidek drijft op het water, een touw met een steen eraan houdt het op zijn plaats. Bij vorst vriest de plaat vast, maar het centrale plaatje blijft open; het water bevroert daar niet en kan dienen als ademgat voor het vijverleven. De plaat met het antivriesgaatje is jarenlang herbruikbaar. Wie zo'n drijvend stuk binnendak lelijk vindt, kan er een dunne zode op leggen. Wel dan rondom latjes aanbrengen tegen het afschuiven van de 'dakbedekking'.

Willem Iven